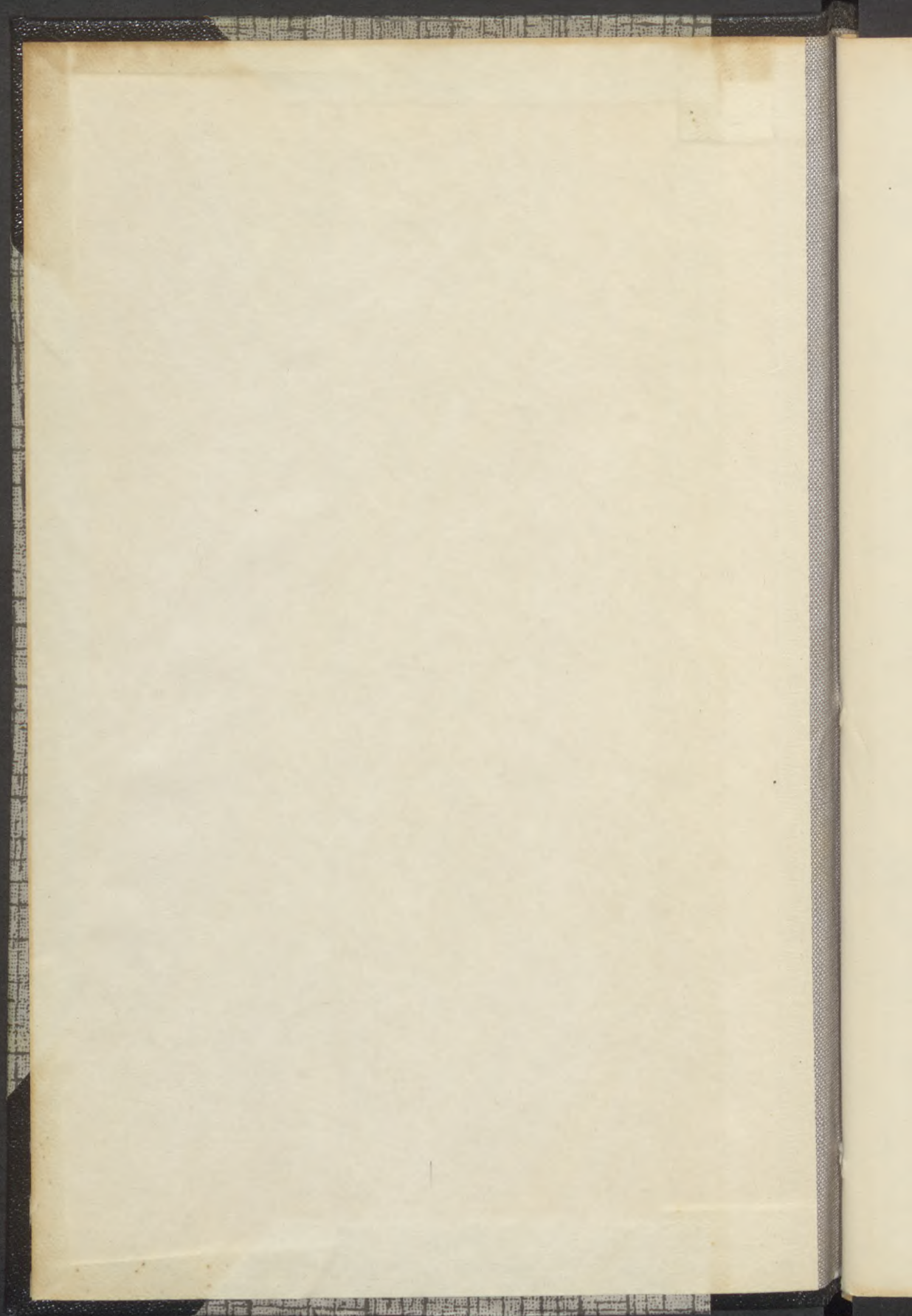
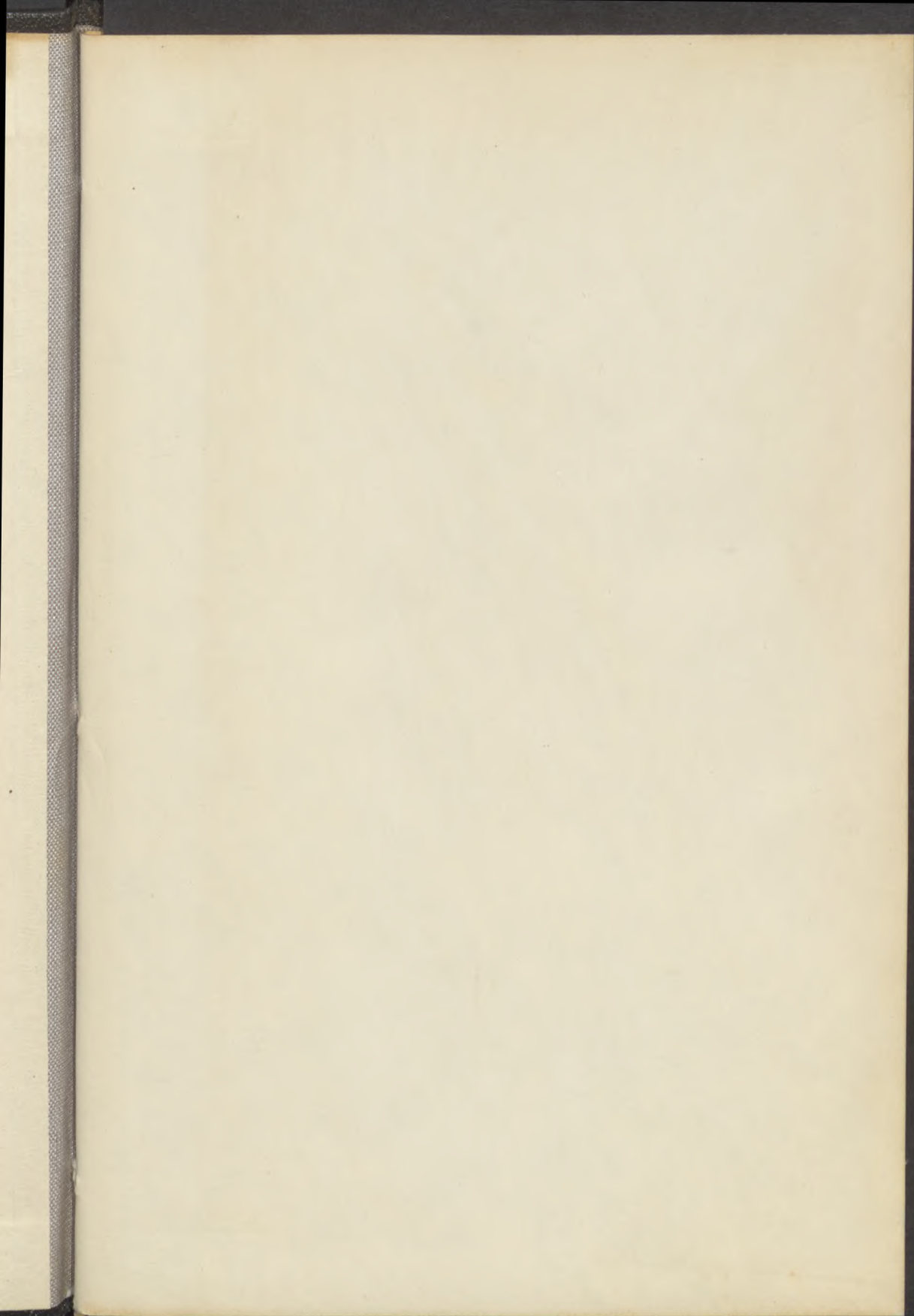

13.873/
91

13873

13.873

4

REGÖSDALAINK REJTÉLYE

IV.

GYULAVÉG, FALUVÉG

ÍRTA:

KALLÓS ZSIGMOND Dr.

KÜLÖNLENYOMAT A VASI SZEMLE 1937. ÉVI 1—2—3. SZÁMABÓL

SZOMBATHELY
MARTINEUM KÖNYVNYOMDA RT.
1937.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ EMLÉKÉNEK.

Regösdalaink rejtélye IV.

Gyulavég, Faluvég.

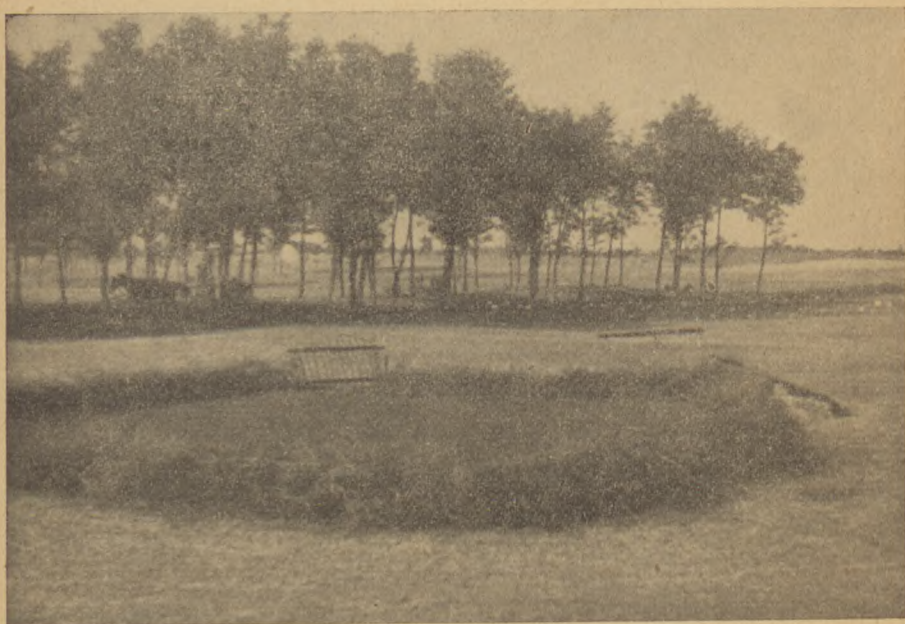
Írta: KALLÓS ZSIGMOND dr.

Kosztolányi Dezső emlékének.

A tanorok által újra megismerkedtünk a telepedési vonatkozásban vele egyjelentésű „Faluvég“-gel, melyet a sásdi hagyomány, mint a dicső multnak vallási, szent emlékét, ugyanazzal a refrénnel bővítve őriz meg (mintegy fájlalva eltűnését), ahogy a regösénekekben vissza-visszatérő egyéb vallási vagy őstörténeti motívumokat: immár csak regébe foglalja („regül ejti“) a messze mögötte maradt, sőt tiltott, üldözött régi hitnek szimbolumaként. (V. ö. V. Sz. II: 224.) A sásdi „Faluvég“-nek a Gyula-vég mellé való állítása egész világosan mutatja, hogy az ének-variáns szerzője a két fogalmat azonosnak tudja, és így a tanorok-ról kifejtettek bizonyos tekintetben a gyulavég-ről is állanak. Bizonyos tekintetben, mert a gyulavég mégsem igen lehetett az a közönséges faluvégi tanórok, egyszerű (bár szentségében szintén megközelíthetetlen és istenség jelenléte által magasztos) áldozóhely, mint a többi. A *tanorok* ugyanis, mint láttuk, vagy a családnak, vagy a többé-kevésbé szorosan együvé tartozó atyafiságnak voltak „áldozóhelyei“. A *gyulavégeken* azonban *tágabb*, nemzetiségi, sőt törzsi kapcsolatú áldozatok mentek végbe; ritkább, néha talán nem is minden évben ismétlődő nagy-nagy ünnepi alkalmakkor, az egész nemzetség vagy törzs férfitagjainak, vagy legalább legszámottevőbb képviselőinek jelenlétében. És ahogy a tanórnak vallási feje a samán oros, és annak, az áldozatok körüli bő

teendők ellátásával megbízott segédei voltak, úgy a *gyulavégi* áldozatok tekintélyes, törzsfői, „fejedelmi” rangú bemutatója a *gyula*, kinek pompázó segédlete valószínűleg saját családjá körében keresendő.

Ezt kívánom bizonyítani a *Gyula*-féle helyneveknek országsszerte meglehetősen arányos elhelyezkedésével. De egy másik, szintén igen fontosnak látszó bizonyíték az, hogy a *gyula* szó sem csak az egy *Gyulavég*-féle kapcsolatban fordul elő ősvallási, illetőleg kultuszi értelemmel, hanem akad elég bőven más, egészen hasonló természetű összetétele helyneveink között. E célból szükség van egy kis kitérésre,

Tanor. Újabban Tálasi és Györffy az Alföldön is találtak „tanor”-okat. Neuestens wurde auch im Alföld nach tanor-s geforscht. — Fot.: Prof. Dr. Györffy István (Bpest).

melyben a fenti topográfiai jelentőségű *tanór*, *tanorok* stb. összetételnek utótagját („or”) szintén oly egyéb kapcsolattal fogom bemutatni, ahol az összetétel másik tagja ugyancsak a kultuszból van véve, tehát arra szolgál, hogy az atyafisági kultuszt jelző „or” szót közelebbről jelezze; vagyis, hogy a kultusz minőségét, mintegy legfőbb jellemző sajátosságát kiemelje. Ha aztán *ugyanezeket* a szavakat, legalább részben, megtaláljuk *gyulás* összetételekben is, akkor abból már messzebbmenő következtetéseket lehet vonni. Persze a legtöbb egyéb „or”-féle ősvallási helynév nem összetétel, és amennyiben mégis azok, sokszor nem a kultuszt minősítik mégégyyszer, hanem például törzs szerint, vagy egyéb fontos

tényező (pl. szám) által kívánják a szükséges megkülönböztetést elősegíteni. Itt mindjárt megjegyezni való, hogy a szó természetszerűen végigment már az első századokban a szokott hangfejlődésen: az *ur*-ból *or*, abból pedig helyenként *ar* lett; de mivel mint köznév hamar kiveszett a használatból, nem minden helynévben sikerült a létra utolsó fokát elérnie: *Orodiban* nem állott meg a második fokon (*Arad*), de pl. *Oros*, *Orosházában* igen; sok helyen a legalsó: „*ur*“ formában állapodott meg. A komponens tagnak vallási jelentőségét most nem emelem ki újra, a *tanórok*-ról mondtak és az előző részek ősvallási tanulságai után nem egy dolgot az olvasó elképzelésére, továbbkövetkezésére bízhatok. Ilyen összetételek tehát: *Orkuta* (*Urkuta*; Sáros, Veszprém, Esztergom, Arad Fejér megyékben); *Kuthur* (1342, Okl. Sz. kétszer, szem. névben); *Gutor* (F. Csallóköz, 1249 Gutori Péter; Megyei Mon.: „A község aze-lőtt német volt“, innen *g* < *k*.); *Haruskuth* (patak, 1244, olv. Aroskut, Pozsony m.); *Arostow* (1255, Bereg m.); *Urtova* (Borosd m.); *Orto* (tó neve Ung. m.); *Orfü* (régén Orfő, Baranya m.); *Fokoru* (Heves m.); *Fogaras*; *Focharastova* (1281 Sáros m.). Itt meg kell újból jegyeznem hogy a *tó*, *folyó* „foka“, a samán ténykedése, az ősvallási telep elhelyezése szempontjából éppen elágazó jellegénél fogva ép oly alkalmas volt, mint a „keletkező“ (értsd egyúttal: szétágazó) folyóvizek, szigetsúcsok stb. (I. V. Sz. II: 236); *Orfalu* (Vas m. és u. o.) *Kondorfa(lu)* (I. V. Sz. III: 193); *Urmező* (Márm. m.); *Orathalma* (Kolozs m.); stb. De ezeknél is meggyőzőbb összetétel két régi pataknév (ugyancsak Ortvay MO Régi Vízrajzából, mint a fenti tó- és folyónevek): *Foloard* (a Tisza mellékvize, Borsod m.: 'Flusszauberstätte') és *Foiaratfoka* (Folyó-arad-foka) 1261, ugyancsak a Tisza mellékvize Heves m. „Flussmündungs-Zauberstätte“, illetőleg „Mündung an der Fluss-Zauberstätte“.

Mármost a Gyula-összetételek között első sorban egy, magával az „*or*“-ral, ill. annak változatával *örös*-, *örs*-sel kapcsolt helynév: *Gyula-Örs* említendő. Ez a dublet azt jelenti, hogy az atyafisági illetőleg falusi kultuszhely itt *törzsi kultuszhelyé* bővült, tehát nem közönséges faluvég, tanor, mint az *Oros*, *Örös*, *Orvos*, *Örvös*-félék és sok más száz hasonló nevű, hanem *gyulavég*. Feltehető, hogy az ilyen Gyula-örsöknek külön volt egy vagy több atyafisági áldozóhelyük is, és külön volt elhelyezve a nagyobbyszerű: törzsi.¹

¹ Az ősvallási eredetű helynevek segítségével végre sikerülni fog Anonymus tekintélyét a kellő keretek közé szorítani. Hogy ez eddig meg nem történt, vagy úgy történt, ahogy tudjuk, az mutatja legjobban, hogy a helynévkutatásnak éppen csak a kezdetén vagyunk. Nem lehet ugyanis elvárni a középkori krónikástól, hogy helynévmagyarázat vagy személynévvalasztás dolgában magasabb fokon álljon, mint a modern kutatók.

Valószínűleg ugyanez a jelentése van *Gyula-Varsánd*-nak is (Békés m.), csak hogy itt „Örs“-nek szláv fordításával, illetőleg magyar kultushelyeknek szlávok részéről történt elnevezésével állunk szemben, mint valamennyi *Varsány*-féle helynévnél (*vraženje*: 'varázslás, jóslás').²

Gyulavéghez hasonló vallási gyakorlatra emlékeztet ez az összetétel: *Gyulaszeg*; talán avval a különbséggel mégis, hogy a kultuszon kívül jelölve van benne a fejedelmi családnak a település pillanatában még szerény tartózkodó helye. Nem éppen a kifejtett pompában kell keresni e gyulák tekintélyét (bár valószínű, hogy külső megjelenésében a család feje méltóságos tartásán kívül impozáns ruházatával is kitűnt); hanem különösen a hívei felett gyakorolt hatalmában, képességeiben és szellemi fölényében. — *Gyulakuta* és *Gyalakuta*, sőt *Gyalakuta* (Lipszky-nél: *Gyalakuta*, ma „*Zselekuta*“), melyeknek a régiségben *Kuth*, illetőleg *Gyulakutfalva*-félék felelnek meg, azt mutatják, hogy *Gyula* mint helynév szintén nem állott meg olyan mereven a régi forma mellett, mint maga a *gyula* köz- ill. személynév, hanem épp úgy ki volt téve a nyelvi fejlődésnek, mint fenn *or* (*ur* és *ar*), és ha nem találunk is biztos formákat *o*-ra, az összes *Gyalu*, sőt *Gyála*, *Gyál*, *Gyalán*, *Gyalmár* stb. változatok mégis „*gyula*“ eredetűek, sőt Erdélyben a *zs* kezdetű változatok is.³ — *Gyulagyepben* az utótag körülkerített helyet jelent, tehát törzsi áldozás „tanór“-ját.⁴ Szorosan ezek közé tartozik *Gyulatő* (l. a lajstromban, Arad m.: *Gyulica*; a *tő* *torkolatot* jelent), *Gyulamező*, sőt „*Gyulahalom*“, *Gyulatelke*, *Gyulavár*, *Gyulavölgye* és *Gyulakeszi* is. A fenti *or*-ral és az iménti *Gyulával* való összetételek között (melyeknek ősvallási jellegét szembeállítva csoportosítom a német kivonathoz) egy csekélynek látszó, de fontos árnyalatot lehet észrevenni. Az „*or*“-féle helynevek, valamint német és szláv megfelelőik (l. fent *Vraženje*) ugyanis óriási többségükben nem „varázslók“-ról, hanem következetesen „varázs“-ról (varázslásról) vagy áldozásról beszélnek; vagyis a szertartás látványosságának egészéről; és nem jelzik külön annak egyik vagy másik fontos szereplőjét, a samánt vagy esetleg az áldozó papot; aminek oka az,

² Ugyanez a szó, melynek tövéből a varázs-t elvonták.

³ Kb. ezt hangoztatja *Hóman* is (Szent Lászlókor Gesta Ung. 73.) igen pontos kútfőtanulmányi bizonyítékkal; de hiába, *Melich* itt is Anonymus „*gyelou*“-jára építve, a magyar „*gyalu*“ köznévből lett személynévet lát, és a *Gyalu* helynévben „egy magyar műveltségű oláh ember magyar eredetű nevéből való magyar elnevezést“. (Hígl. Mo 300.) Kellene-e a *Gyalu*-féle helynevek *Gyula*-váltáshoz jobb bizonyítékok, mint az alábbi történetiek? (L. a jegyzéket.)

⁴ Valószínű azonban, hogy ezek a terjedelmes törzsi áldozó- és gyülekező helyek legtöbbször nem is voltak körülkerítve. Legalább a cseremeszeknél ma nincsenek (l. Holmberg id. m. 102 l. és szerte).

hogyan az atyafisági (kisebb) varázsló séance-ban és az áldozásnál (tanorok) a tömegnek is aktív része volt és a szertartásban a vezetőnek szerepe fel sem tűnt sem a hívőknek, sem az idegen (autochthon) szemlélőnek. Szóval figyelme nem terjedhetett ki külön a papra és külön a többi résztvevőre. Erre nézve utalok különösen a jugra-népek ilyen-nemű gyakorlatáról felvett rajzokra. De már a *nemzetiségi* vagy még tágabb törzsi és nemzeti viszonylatban történt áldozatos szertartásoknál, tehát a *gyulavégeken*, a nagyszerű élmény mozgatója ragadja meg a figyelmet: a gyula. A résztvevő tömeg éppen óriási számánál fogva alig bír szereppel és leginkább az áldozónak pompával és ünnepi szer-

Varázslás egy északi osztják atyafiság keretében. — Zaubern bei einer nordostjakischen Sippe. (Karjalainen: Die Rel. der Jugravölker III. 303.)

tartásossággal végrehajtott mozdulatain, az istenséggel való érintkezés fölvevőjén akad meg a szem. Ezért lép ez összetételekben és a többi helynevekben is előtérbe személyesen maga a *gyula*.

Már az a körülmény, hogy éppen Konstantin szerepelteti a *gülaszt* meg a *karkhaszt* egyaránt Árpád mellé rendelt „főbírói” tisztségben, holott a diplomáciai küldetésre nyilván inkább az Ibn Roszteh *dsilája* lett volna alkalmasabb: „aki az ügyeket intézi” (a nagyobbik király: kende mellett), mutatja, hogy a külföldi írók nincsenek egészen tisztában a *gyula* szó jelentésével, és bátran mondható, hogy Konstantint magát is izgatja ez a homályos pont, mert *háromszor* is visszatér rá; érzi az ellentéteket az adott felvilágosításokban, és igyekszik azokat kiegyenlíteni, vagy legalább görög viszonyokhoz alkalmazni, ahogy a kapott benyomásokból tudja. A mi szempontunkból legfontosabb az az értesülése, hogy Árpádon és a mellette szereplő két feje-

delmen kívül „van még fejedelme mindegyik törzsnek is“ Nem mondja ugyan, hogy ezek is gúlaszok; de ha az Árpád melletti gúlaszról azt halljuk, hogy „fejedelem“, akkor a többi törzs fejedelmének is hasonló méltóságnév járhatott: *gyula*.⁵

De a Gyula-féle helynevek nagy számából, sőt már fenti ősvallási jellegű összetételeiből arra kell következtetni, hogy a nemzetségeknek is volt külön-külön gyulájuk, és a helynevek száma kb. megfelelhetne annak a hagyománynak, mely e nemzetségek számát 108-ra teszi. Itt valami hierarchikus természetű szervezet bontakozik ki; legalább is olyan forma, mely megengedi azt a feltevést, hogy a 108 nemzetség hét-nyolc törzsbe tömörült, élükön olyan fejedelmekkel,

Nemzetiségi áldozat a votjákoknál az Ég istenének, Inmarnak s a többi jó szellemnek az ufai kormányzóság birszki kerületének Kacsakin falujában. Legelőül a folyó meredek partján az áldozó papok állanak, a fejükre fehér kendő van csavarva. Mindenik húsos fazék mindkét oldalán két fiatal nyírfa van leszúrva, s vízszintes keresztfával összekötve. A fazékok mögött térdelnek a segédek, s a kerítésen kívül a többi férfi, mind kelet felé fordulva. A nők, akik a férfiak mögött vannak, nem látszanak a képen. (Krohn-Bán: A finn-ugor népek pogány istentisztelete. 210. o.) —

Geschlechtsopfer bei den Wotjaken (Kačakin, Bez. Birs, Ufa).

⁵ Bulcsu karkhász, aki „fia Kálé karkhásznak“, éppen ott van Bizáncban a fejedelmi család tagjának, Termáztunak kíséretében. Ez a karkhász „Turkia harmadik fejedelme“ nem az Árpád törzsből való. „Kálé fia“ tévedés lehet e helyett: „Kál törzs fia“. Mivel karkhásznak van föllebbvalója: a gúlasz, a karkhász sem az Árpád törzsben, sem a többiben fejedelem nem lehet, és Bulcsu sem lehetne az, ha a karkhász szóban nem rejlenék egy alkalmi megbízatásnak a nvoma, olyasféle, mint a tárgyalásokra teljhatalmú megbízott, a fejedelem személyét helyettesítő méltóság. Bulcsu valóban túsul, mintegy a fejedelem helyett, Bizáncban marad és a következő század krónikása, Kedrenos szerint, őt egy másik kezés váltotta fel, az erdélyi „gyula“. Ez utóbbi méltóság-névből az következtethető, hogy Bulcsu is törzsének gyulája volt; a karkhász szó pedig valami

kiknek már magasabb politikai szerep jutott, s akiket Konstantin is független archosoknak ismer: *ἔχει δὲ ἐκείσῃ γενεᾷ ἀρχοῦσα*. De a nemzetiségi gyuláknak is lehet bizonyos függetlenséget, sőt fejedelmi jelleget tulajdonítani, és valószínűnek látszik, hogy a bennszülöttek, különösen a szlávok is azoknak minősítették, s hogy a *gyula* szót nyelvükön *knez* (lengy. *kniaz*)-féle kifejezésekkel fordították, hogy továbbá e helyeket ők is közvetlenül így jelölték meg. (L. még alább a *vajda* szót.)

A magyarországi Kanizsa-féle helynevek közt feltűnik az abaujmegyei mai Kis-Kinyizs-nek Csánkinál előforduló dubletje: „*Keniz al. nom. Gyulatelke*. (Anjouk. O: V. 558: 1352). Egyéb ősvallási eredetű helyneveink közt az ilyen dubletek a legértékesebb bizonyítékokat szolgáltatották. Ez tehát fontos adatul szolgálhat arra, hogy a magyarországi ilyfajta helynevek magyar ősvallási eredetűek, és az adat nem is áll egyedül, mert más nyom is van rá az egyik kút-főben.

Melich János (MNy 23:488) Brücknerrel ((UJB. IV: 88) azt bizonyítja, hogy Szent István anyjának neve: *Sarolt*, azonos a Thietmar merseburgi érsek Chronikájában olvas-

alkalmi megbízatást jelez, és vagy idegen eredetű, mely esetleg az olasz kis fejedelmekkel való tárgyalások emlékeként maradhatott meg: *carica* — 'hivatal, tisztség, állás, méltóság, megbízás vagy megbízatás', (v. ö. a modern „*incaricato d' affari*“-t: dipl. ügyvivő); vagy ha magyar, akkor talán a fejedelmi megbízás jelképéről, a gyűrű jelentésű: „kariká“-ról veszi eredetét (NySz. *karikás* annulatus, hamatus MA; voll ringe, der ringe trägt PPB. mit einem ringe versehen). Mind e szempontból még figyelembe veendő Konstantin szövegében a következő: a „Kálé“ tulajdonnév, a karkhász meg méltóság, valamint a gülasz is, mely föllebbvaló a karkhasznál. Ez úgyis érthető, hogy Bulesu két méltósága közül az, amelyikben itt szerepel, t. i. a karkhászi (értsd fejedelmi megbízott) alárendeltbb természetű, mint amelyet otthon tölt be, mint a Kál törzs gyulája. Viszont hasonló karkhaszi megbízásban járhatott már a görög udvarnál Bulesu apja is. Bulesunak fejedelmi méltóságáról Kedrenos is tud. (A karkhaszokról másképp Pais D. M. Ny. 17:163; ugyanott Hómanra hivatkozva, Turul 30:111, helyesen gondolja, hogy a *gyula* méltóság nevét egyes idegen kútfőírók és a mi krónikásaink is személynévként fogták fel).

Ibn Roszteh értesítésében is éppen csak az hiányzik, hogy minden törzsnek megvan a maga gyulája, és hogy így minden törzsben ez az a férfi, „ki a magyarok felett (tényleg) uralkodik“. És valóban mondja is: „Minden magyar a *dsila* szavára hallgat s támadást és védelmet és más ügyeket érdeklő parancsainak engedelmeskedik“. Ha minden törzsnek van még Konstantin szerint is külön fejedelme, közvetlenül csak ennek engedelmeskedhetnek a magyarok. De a gyulák hatalmának, méltóságának vallási jellegéről, kultuszi eredetéről e kútfők semmit sem tudnak, nem is tudhatnak, mert ez még magyar tudósítóknak sem tűnhetett volna fel, annyira természetes dolognak látszott, mely magyarázatra sem szorul, s az idegeneket nem is érdekli. Különben mind e kútfőírók elég értetlenül állnak azon népek pogányságával szemben, melyekről beszélnek.

ható „Beleknegini id est pulchra domina (sclavonicé dicta)“ névvel (Pertz MG SS III: 662). Mivel Sarolt „Gyula“ erdélyi fejedelem lánya volt, már Melich is nyomára akadt a *gyula* név szláv megfelelőjének, csak hogy arról persze nem tud, hogy a méltóságnevet más esetekben is, t. i. ősvallási vonatkozásban, így fordították. A *Beleknegini* név ugyanis nem szorosan azt jelenti: „*pulchra*“ *domina*, ahogy Thietmar gondolja, hanem: *fehér* (sőt: „*Fehérke*“) *gyulaleány*, és vagy Szt. István, vagy az erdélyi fejedelem szláv alattvalói, vagy szomszédai fordították le így Szt. István anyjának nevét; és pedig úgy, hogy még a török eredetű szónak a jelentését is ismerték (*Sarold-Fehérke-Bele*) magyar *gyulaleány*: „fejedelemléány“ mellékneven kívül.⁶

Ami már most a *Kanizsa*-féle helyneveket illeti, a térképen kb. 80 Gyula-félére még vagy 58 szláv elnevezés esnék. Bár ez utóbbiak nagyjából a végekre helyezvük, ahhoz képest, hogy e tanulmány első részében (V. Sz. II: 144) a regösének tudott „olasz“ meg „német asszon“ idegen beolvasókról, de *tótról*, *szlovénról* nem, — mégis tekintélyes szám. A magyar ősvallási eredetű helyneveket és a 11-ik századnak nyelvkincsünkben maradt emlékeit kutatva, a szlávokhoz képest aránytalanul bővebbek a német őslakosság jelenlétének a nyomai és csak elvétve, inkább a széleken talált szláv telepekről beszélnek. Úgy német, mint szláv telepések kerültek az akkor még jórészt pogány magyarok közé Szt. István korában is, akik szintén mind elvegyültek a magyarság közt, hogy milyen arányban, még nem tudjuk. De részben már elvegyült, megmagyarosodott szlávokat hoztak magukkal is a magyarok, valószínűleg nagy számmal.⁷ Az ősvallási eredetű *Kanizsa*-féle helynevek nagy számát azonban csökkentheti az is, hogy azon oláh, szerb, rutén stb. csapatok előjáróit és vezetőit is *kenéz*-eknek

⁶ Saroltában Hóman is „fehér menyét“-et lát Melich-chel (Karaldy „Fekete menyét“ MNy XX:110); pedig a szláv (Brückner szerint magyarországi szlovák) „*bele*“ véghangzója: *e*, melyet Melich nem tud megmagyarázni, arra vallana, hogy Sarold-ban a magyar kicsinyítő *d* előtt, török-l kicsinyítő képző is lappang, és hogy az itt megjelenő török leánynév *sarol*, vagy *sarul*-féle „*Fehérke*“ jelentésű szó volt. A *Bele* véghangja ugyanis az a semleges főneveket képző hang lehet, mely a csehben fiatal élő lényeknek, különösen fiatal személyeknek elnevezéséhez fűződik: *dité*, *devče*, *pachole*, *kníže*, *tele* stb. (Sőt a rosszabbik esetben valami *e* végű substantivum hypocoristicum.) Melich elmés magyarázatának ugyanis: *Sar*-aldy, az a gyöngéje van, hogy ilyen szót csak *vad* jelentésben tud kimutatni, de *menyét* értelemben ismeretlen; sőt „*fehér-menyét*“-nek megfelelő nőnevet se igen talál a törökségben, míg a *Fehérke*-féle leánynevek mindenütt járják (Schnee-Wittchen, Bianca, Blanche, Fehera, Nerina, Bruna stb.). Különben Melich „*fehér vadállatot*“ gondol, egyszerre sokat: „*hölgy*, *hermelin*, *menyét*, *nyest*, *nyuszt*“; de Karaldy-nál „*fekete*“ *hermelin*, *menyét* stb.-vel megint baj van a szín miatt.

nevezték, kik a XIII—XIV. század folyamán elnéptelenedett egyházi és világi birtokokon vagy erdőirtásos helyeken telepedtek meg, és e kenézek közül később sokat nemesítettek is. (Valószínű, hogy a *Kenéz* szó, mint a méltóságot jelölő nevek általában, később mind alacsonyabb társadalmi rangok megnevezésére szolgált.) Így lehetséges, hogy a *Kenéz*-féle helynevekből néhány ezek után nyerte nevét. De mivelhogy *Kenéz* hangzású helynevek vannak az *ősvallási eredetűek* közt is (így mingyárt a fenti *Gyulatelke* al. nom., *Keniz*, és mások), vagyis hogy a szláv szónak a honfoglalás körül is volt *kenéz-forma* hangzása (ilyen alakú helynév akad emlékeinkben a tatárjárás előtti keltezéssel is), az idetartozó helynevek elkülönítése még a jövő feladata, és így *egyelőre* pártatlanul felvettem valamennyit. Különben már a *Varsány*-félékben is találtunk szláv nevű magyar *ősvallási* elnevezést, és van még más, szláv telepre valló, az *ősvallási* eredetű helyek neveiben.

A térképen mind e magyar és szláv eredetű helynevek olyan arányban oszlanak meg, amily távolságban a törzsek, illetőleg nemzetségek egymástól körülbelül elhelyezkedhettek. A várható jelentékeny redukcióval szemben viszont még esetleg felmerülendő dülőnevek állanak. (A Duna-Tisza köze és az *ősvallási* telepedés tekintetében annyira fontos Pozsony és Nyitra megyék és mások, az adatok hiányos volta miatt, alig is vannak képviselve.) Meggondolandó, hogy a nemzetségek akár a honfoglalás évében, akár valamivel később honvédelmi és gazdasági szempontok miatt kénytelenek voltak egymástól elszakadni és elkülönülten telepedni. Ugyanakkor tehát a nemzetségek *gyula-tisztét* viselő családjai is megoszlottak, és külön követték a törzsnek eltávolodó töredékeit. A helynevek tanúságai szerint pl. a Szem, Ab, Árpád, Kál, Kende és igen sok más ágak elkülönítését meg lehet állapítani. Néhány esetben egymás szomszédságában, vagy nem igen messze találunk Gyula-féle helyneveket. Itt ugyanannak a gyula-családnak széke körül való terjeszkedését lehet feltételezni.

Magyar helynév-minőségükben a *Kenéz-Kanizsa*-féle formák néha nagyobb hangtani változáson mentek keresztül. Így valószínűnek látszik, hogy a vasmegyei *Gyula-Gencs*-ben (Cs. II: 749 Gyula-Gench 1430) dublet-tel van dolgunk, mely esetben az utótag a szlávban is *g* szókezdettel bírt, mint a szepesi *Gnézda-Kenysna*, tehát ilyenformán: *Gnež*, *Gnese*, *Genese*, *Gense*, *Gencse*, *Gencs*. (A birtokrag az *őstelepedési* helyneveknél ép oly gyakori, mint későbbi elhagyása.)⁸

⁷ V. ö. Hóman-Szekfű M. Tört. I: 16.

⁸ Egy-egy *Gencs* nevű helység van Gömör, Szatmár és Tolna megyékben, mindhármát Csánki is így ismeri. A jegyzékbe azonban az

A Kanizsa-féle helynevek idegenektől származván, az „or“-ral és „gyulá“-val kapcsolt ősvallási eredetről tanuskodó összetételek ritkábbak ugyan; de fontos, hogy mégsem hiányoznak teljesen. Ilyenek az alábbi táblázat sorrendjében: *Kaniška Iva* (Bel. Kőrös m.-ben: kb. 'gyulahelyi reketytyefűz'), *Kenezpataka* (u. o. és Pozsega m.), *Kenezkuta* (puteus, Pozsega m.), *Knešepotok* (Modrus-Fiume m.), *Kanizsaberek*, *Kenészhegy* (Somogy m.), *Kenesna* (patak neve Szabolcs m.-ben: ~ voda). Az Ung megyei *Knyahinya* könnyen női gyulára érthető.

A Muraközben és a mai Horvátországnak több, még legdélibb megyéiben is fellelhető Kanizsa-nyomok a magyar őstelepülés ismerőit nem fogják meglepni. Ilyen nyomok itt más ősvallási vagy egyéb magyar eredetű helyneveken is kimutathatók lesznek. Legutóbb Lükő Gábor alapos talentékeny számú magyar nyomokat, amelyek között színultsággal a szörényi bánság helynevei közt mutatott ki jétén akad nem egy ősvallási eredetű. Ezekből táblázatomba is felvehettem *Giulešti*-t és *Giulá*-t (domb neve) Valcea m.-ben. A Stájerországból szereplő két *Kanisha* (Pettau és Marburg m.) Zalától nyugatra esik, a Dráva mentén, abba a beszögelésbe, melyről tudjuk, hogy az első magyar századokban hazánkhoz tartozott.

A *Kanizsa*, *Kenéz*, *Kenes* és *Kenese* formák különben egyebütt, mint magyarok lakta területeken elő sem fordulhatnának, mert a szláv szó első mássalhangzói közé ékelt vokális merően magyar hangtani jelenség; valaminthogy az a hangrendi egyezés sajátsága is bennük. Feltűnő tehát, hogy ilyenek még elég bőven mutatkoznak ma már idegen területeken is.

etimologia kétes volta miatt nem kerültek, de felvettem mégis a zalamegyei *Ganicsa-Kanicát*. A Kis-Küküllő megyei *Kincses*-t is a H. Név-tárban így olvassuk: *Kinisi Kincses*, és 1424-ben *Kench*-nek emlegetik (Cs. V.: 883.). A Maros-Torda m.-i *Knezeg* (1319) is ma *Kincses*. A biharmegyei *Kenéz*-puszta nevét (M. Homorog mellett Cs. 1393 *Kenys*, 1421 *Kenes*) egy 1496-i adat magyaros változattal *Kényes-Homorog*-nak ismeri. Eredeti *g* szókezdetre vall a somogymegyei *Henész* is (Cs. 1395 *Heniz*, 1455 *Henizd*); de megint nem iktattam be az ugyane vagy más megyébeli *Hencse*, *Hencsen*-féléket; és kétes a tolnamegyei *Kanács* (Cs. 1343 *Kanacha*) ide tartozása is. *Rác-Kanizsa*-hoz (Muraköz, Lipszkyknél *Razkriž* dublettel) Hadrovits László (NyK. 48:414) megjegyzi, hogy a muraközi horvátokat sohasem nevezték rácoknak. Szerinte egy feltételezett *Razkrižina* eredményezte volna a magyar népetimológiás *Rác-Kanizsát*. Kanizsa-féle helynevekkel Melich is foglalkozik más szemponttal (l. f. M. Ny 23:488, és Hfgl. MO 290). *Zsitva-Knažice* (1075—1217 *Knesecz*); alaki fejlődése u. o. (*Kenese*, *Kanizsa*, *Kenész* alaki változásaihoz l. Hfgl. MO: 132. 133.).

Érdekes lenne nyomon követni a számarányt, a magyar eredetű Kanizsa-félék és a szláv vagy régebben ilyen nyelvű, pl. porosz, pomerániai v. brandenburgi területeken található *knež*-féle helynevek közt. Ehhez azonban több millió adatra volna szükség, melyek a dűlőnevek hiányossága miatt ma még nem állnak rendelkezésünkre. Ritter statisztikai földrajzi Lexikonából azonban máris kitűnik e helyneveknek aránytalanul nagyobb száma az ősi magyarság által elfoglalt területeken. Ez a viszonyszám a geográfiai kiterjedést is tekintetbe véve, nagyobbban bizonyulna, mint húsz az egyhez, a *Vajda*-féléket nem is számítva. Ez utóbbiakról, melyek sem a táblázatban, sem a térképen egyelőre nem szerepelnek, az előző fejezetben szóltam, és ezek között is akad egy-két ősvallási természetű összetétel.

De miféle vallási, pogány-papi méltóságból eredő fejedelemségek lehettek azok, melyeknek egyes képviselője *Bulcsu*, és Kedrenosz szerint az „első” *Gyula* is már a X. század közepe felé siettek megtérni Bizáncban és ez utóbbi térítő püspököt is vitt magával haza? Egy másik gyula pedig (állítólag az utolsó): *Ajtony* szintén megkeresztelkedett, és hozott keletről térítő papokat.

A honfoglalás előtt a magyarság törzsek, sőt apró nemzetségek csoportjaira oszlott, melyek a szellemekkel való érintkezés által nagy tekintélyhez és vagyonhoz jutott, istenített samánok és utódjaik bűvös körébe, fejedelmi hatalma alá kerültek. E bűvkörnek, alább, még a most is pogány keleti rokonság közt fennálló nyomait ki fogom mutatni. A nagy közös vállalkozásokhoz azonban, amilyen az ismételt honszerzés, vagy a külső ellenség leküzdése volt, egy-egy vezetésre volt szükség, és ilyenkor az egyik törzs, illetőleg annak egyik kiváló hőse magához tudta ragadni a hatalmat; de a közös vállalkozás sikeres befejezése után a vallásnak mindent letipró ereje által megint a kis királyok kerekedtek felül, s a törzsek vérszerződése hova-tovább erejét veszítette. A törzsek önálló portyázásokra, sőt külföldi fejedelmek zsoldjában külön-külön szerződések megkötésére is adhatták magukat. Amíg e vállalkozások sikerültek és a kalandozások díja, zsákmánya és a szolgák munkája a nemzet megélhetését az új földön biztosították, nem volt baj. A félelem távoltartotta az ellenséget a sikerek által, és az istenek tekintélye is csak nőtt. Ők vezették győzelemre a híveket a gyulák által, kik rendelkeznek a szellemek fölött, és akaratauk teljesítésére tudják szorítani. Az első kudarcokkal azonban a veszély ott állott az ország kapuja előtt, és az apró fejedelmek maguk is jól látták a rájuk és az egység nélküli magyar népre várakozó sorsot. Közben azonban a nép gondolkodásán, vallásos érzületén is a közöttük lakó és nagyrészt beolvadt keresztények behatása által

rendkívül fontos változások állottak be. A nép a kívülről özönlő vagyron apadásával mindinkább tehernek érezte a rendkívül költséges áldozatok által reájuk súlyosodó elviselhetetlen adókat, t. i. az *áldozatokét*, melyekben ázsiai hitük a kudarcok által is megrendült; és így a gyulák tekintélye hirtelen apadóban volt. A fejedelmi ház uralkodói, Gézáig, csak kifelé bírtak még némi tekintéllyel, és a gyulák közül az óvatosabbaknak könnyű volt a jövőbe látniuk. A vallási és politikai bomlásnak indult nemzetet újra egyesíteni kellett, és azt az erőt, mely erre képes lehet, sokan a gyulák közül is a kereszténység felvételében látták, mely az apró, vallási tekintélyű fejedelmek alól természetszerűen elvonná a talajt, és a várt kezdeményező kezébe adhatná az üdvös hatalmat. Csak így lehet érteni az erdélyi „első” Gyula megtérését, sőt azt is, hogy a hatalmas nyugati kereszténység helyett a keletivel kísérletezik. A bizánci udvar diplomáciája siet is a talajt kedvezővé tenni. Ám a nép maga, még az erdélyi magyarság is, jobban hajlott a nyugati kereszténység felé,⁹ bár tartott a már a nélkül is mindjobban tért hódító német befolyástól. Ezért van, hogy az Árpád-ház, még Géza is, késleltetni kívánták a folyamatot. Termatzu és Bulcsu missziója a m. fejedelmi udvar tapogatódzásának látszik a bizánci udvar körül, mely ennek utódjában, az *első Gyulában* tanulékony eszközt vél felismerhetni. Ilyen szemszögből tekintve a dolgokat, e *Gyula* sietett volna megelőzni a habozó Árpádokat, és a keleti kereszténységre térendő nemzetet görög befolyás alá terelven, az Árpád törzstől a központi hatalmat magához kívánta ragadni. Mikor e próbálkozás a kereszténység *keleti* voltának talajtalansága miatt nem talált kellő méltánylásra az országban, és az Árpádok is látták, hogy a késlekedésnek a fejedelmi törzs fizetné meg az árát, akkor a mégis befolyásosnak látszó erdélyi Gyula-ház törekvéseinek megfiúsítására és ügyes gyümölcsöztetésére Géza éppen onnan vett feleséget: Saroltának, az erdélyi gyula-leánynak személyében, ki maga is keresztény volt, és kívül az erdélyi térítő belpolitikai program jókor és hirtelen újból az Árpádokra száll át. Evvel megindult a nyugati térítés, és vele a gyulák tekintélyének következetes letörése.¹⁰ Ennek kétféle eredménye volt a gyulák közt. Az erdélyi keleti-keresztény gyulának a fia, Géza sógora, hatalmának védelmében hűtlen lesz apja keleti-keresztény hagyományához és újra a po-

⁹ (L. V. Sz. III: 133 és 151: német kivonat): A csángók is a nyugati kereszténység csiráit vitték magukkal.

¹⁰ Így Géza és a Szent király is Árpád nyomaiba léptek, kik siettek a kis fejedelemségek hatáskörét csökkenteni, és a beállott szünetet az ország végleges megszerzésére felhasználni.

gánysággal tart, hogy ennek már megtagadott tekintélyével mentse a még menthetőt: máról-holnapra veszni induló hatalmát. Ajtony, egy másik Gyula, „az utolsó“, ahogy történeńszeink tévesen nevezik¹¹, szintén átlátva a pogányság tarthatatlanságát, a fejedelmi ház nyugati-keresztény, egységesítő politikájával szemben hatalma megmentésére a keleti kereszténység kártyáját próbálja újból kijátszani. Mindez merő kombinációnak tetszhetik a 10. és 11. század pogányságának beható tanulmányozása nélkül. Eddig ugyan csak elvétve tudtam bepillantást engedni e furcsa viszonyokba, de gondolom, hogy már ennyi is elég e beállításnak igazolásához.

A pogány ellenállásokban tehát nem vallási motívumokat kell keresni, hanem belpolitikai ellentéteket. A nép a fejedelmi házhoz szít és, mint már volt alkalmam kifejtteni az előző részekben, tárt karokkal fogadja az újítást az egy táborba tömörülés jelszavával józanul mérlegelt, jobb jövő reményében. Ugyanott bőven fejtegettem azt is, hogy a székeltek szökése Dunántúlról a kisebbrendű samánok műve. Az eszesebb, nagyobb tehetségű gyulák jórésze valószínűen beérte avval, hogy vagyonukat átmentsék a megváltozott viszonyok közé, és avval együtt remélték befolyásuk érvényben maradását. A gyulák kora azonban evvel egyszer és mindenkorra letűnt. Mindez többé-kevésbé burkoltan a Csaba-mondának reánk maradt töredékeiben is kifejezésre jut, és éppen úgy a népnek aggodalma is a nyugati befolyás nagyfokú érvényesülése miatt, mely a kereszténység felvételének várható következménye. Ez aggodalom csakhamar meg is valósult, és reakciókat is szült a régi pogányság és a nemzeti függetlenség javára.

Az új szabadság érzetében, melyhez a lidércnyomások alól fellélegző, régen gyötrődő nép zöme lelki megrázkód-

¹¹ Helyesen: „az utolsó gyulák közül való“. Ez a nyelvi adatokkal alátámasztott beállítás csak egyoldalú lehet; sok egyéb tényezőt, mely e rohamos változás előidézéséhez járult, figyelmen kívül hagy. Viszont a nyelvi adatok nyújtotta tanulságokat a történeńsznek is mérlegelni kell. Érdekes e szempontból Hóman kísérlete, ki az eddig rendelkezésre állott nyelvi adatokat is felhasználva, sem tud határozott megállapodásra jutni (H. Sz. M. tört. I:183): „Az egymástól függetlenül fennmaradt különböző vidéki hagyományokat, a Gyulákra, a gyula méltóságára, Erdély akkori települési viszonyaira, a görög térítésre vonatkozó történeti adatokat, s a helyneveket (Ajtony országrészében Gyula, Gyulavári, Gyulavarsány, és Ajtony falvak, másrészt Gyula és a tőle származtatott Gyula—Zsombor-nemzetség erdélyi földjén Gyulafehérvár és Ajtony falvak nevét) egybevetve, Ajtony és Gyula azonosságára kell gondolnunk. Minden jel arra mutat, hogy Ajtony volt az utolsó gyula. De ha mellőzzük is az azonosság feltevését, kétségtelen a két személy szoros összetartozása“ stb. Ez az „összetartozás“ mindkettőnek „gyula“ voltában rejlik, semmi másban.

tatások és áldozatok, főleg lelkiismereti töprengések nélkül jutott, a bilincsekkel együtt elvethette súlyos megélhetési gondjait és jobb jövőnek nézett elébe. Ezer érdekes kifejezésnek pontos körülvonalozásából kikacag az öröm és még jobban a káröröm. Úgy látszott egy ideig, hogy a honfoglalás és az új művelődés áldásait végre ki lehet aknázni az egyesek, minden magyar embernek javára. E mámoros hangulatot, melynek, mint mondtam, nem is a gyulák, hanem az atyafiságból, a nemzet testéből hirtelen kirekedt kisebb samánok és sokszor szánakozással nézett igen nagyszámú érdekeltiségük voltak a kárvallottjai, csakhamar jókora kijózanodás követte. Nem a kereszténység, és nem is annyira a láthatóan erősödő német befolyás miatt, mint inkább a feudalizmusnak az egyének sorsába károsan avatkozó és érdekeikkel homlokegyenest ellenkező berendezkedései folytán.

E felismerés közepette, és a vázolt kultúrharcnak a kereszténység végleges győzelme által való fokozatos tompulása után, a régi világ gyökeres kiirtása által, úr támadt, melyet a sivár feudalizmusba nyugözött lelkekben a letűnt hőskor utáni romantikus vágyakozás töltött be; és ennek hatása alatt keletkeztek a regösénekek és a Csaba-románok. A költői erő, mely ezekből kisugárzik, bőven elegendő lett volna a honfoglalás, vagy a pogány első század élményeiből egy népeposznak megalkotására és ezt a a krónikákban fennmaradt Csaba-töredéknek kompilátora sejtette is, de az inspiráció a kereszténység hirtelen térhódítása után már nem volt eléggé meggyőző erejű, és a népeposz kialakulása megakadt. Hogy a magyar népben elég eros naiv költői érzék lakozott az ilyen epikus tárgyaláshoz, abból is látszik, hogy a beléjük olvadt németiség közt forgó Nibelungen-töredékekből néhányat átvett és költészetébe olvasztott. A Csaba-monda kompilátora valamelyest e magyarrá vált itthoni német népköltészetből is merített.

A magyar 10. század, a honfoglaló hőssel az élén, frapáns hasonlóságokat mutat a Napkirály Franciaországával. Az ő csillagának letűntével, mely egy régi világnak hatalmas betetőzője, új eszmék, az új hazában való bölcsőbb berendezkedés és a kereszténység megváltó gondolatai erjedtek a lelkekben száz éven keresztül. Mire ezek a törekvések kirobbantak, itt is akadt, aki a bomlasztó erőket a világ bámulatára egyesítette, és a nemzet megtérésének javára váltotta, ami által megteremtője lett Európa közepén egy hatalmas birodalomnak, céltudatos erős kézzel elhárítván minden akadályt és minden útjában álló gáncskodást. És nem egy hasonlatosság van a közvetlen előző kornak céltudatosan vérengző fejedelme: Géza és a francia forradalom vezetőinek szereplése között is.

De hát még egyszer a jogos kétely a Gyula-féle helyneveknek ősvallási szempontból feltűnő nagy száma miatt! A magyar ősvallási eredetű helynevek egy jelentékeny csoportjának (vagy háromszáz) van egy olyan különlegessége, mely egyedül áll az egész világon. Ez abban rejlik, hogy e helyeket a letelepedő magyarság a bennük foglalt atyafiságok, illetőleg az atyafiságok szerint ugyanegy telepen belül megoszló kutuszkok száma szerint nevezte el.

Egy másik szintén csálhatatlan számadatot vallási természetű kifejezések és a rokon népek varázsgyakorlata adott. Ezek alapján az idetelepült magyarság száma a két szélsőség között *másfél és három millió* között lebeg. Ugyanily számítás alapján a varázsló kaszt érdekeltségi körének száma *másfél- és háromszázezer* között ingadozhat. Ha most a gyulák számát százra, családtagjaikkal együtt pedig ötszázra tesszük, akkor a Gyula-féle helyneveket a fenti apró sámánság óriási tömegéhez képest elenyészőnek, illetőleg a nemzetségek hagyományos számával és a varázshit természetével arányosnak fogjuk találni. Ami adattal e tárgyhoz máris szolgáltam, előre is némi súlyt adhatnak állításaimnak. Hogy a *gyuláknak* a magyar ősvallás hívői közt lehetett az a fejedelmi tekintélyük, amelyet adataim nekik tulajdonítanak, azt a keleti rokonságnak ma is samán hitéből vett idézetekkel kívánom alátámasztani. De itt nem szabad szem elől tévesztetni az ezer éves távolságot. Azóta t. i. a volgai és urali samánizmusban is lényeges változások állottak be a folytonos áttelepedés, a szegényedés, az életviszonyok által, de legfőképpen avval, hogy a mohamedánizmus és a kereszténység közelsége, és ismételt hatásuk miatt is, a hívek a vallási vagyonkezelésnél megtanultak a samánok körmeire nézni, és így ezek igényei lényegesen mérsékeltebbek lettek.

A következő idézetekben mindenütt elég éles határvonalat fogunk látni a samánok és az áldozati ünnepek végrehajtói: az áldozó és imádkozó *papi személyek* (és ezek segédei) között. De majdnem mindenütt ki fog tetszeni, hogy e végrehajtók többé-kevésbé függő, alárendelt viszonyban állanak a samánokhoz. Azt sejtem, hogy ez elkülönülés mohamedán vagy keresztény befolyásra állt elő. Hogy a magyarságnál ez a határvonal megvolt-e vagy nem, adatok híján se nem állítom, se nem tagadom. A gyulákra nézve azonban fenntartom azt a nézetemet, hogy magasabbrendű samánok voltak, és nem áldozó papok. Magasabb képességeiknél és kiváltságos családi hagyományaiknál fogva politikai szerepük a 10. században túlhaladta még vallási jelentőségüket is.

Rátérve a rokonnépek samánjaira: az Irtis vidéki osztjákokról írja Patkanov (id. Munkácsi VNK Gy. 0371): „Minden

samán közt legnagyobb tiszteletben állanak a nachracsi-beli és belogorszki tekintélyes szenthelyek őrzői" ... „E samánok közösségüknek tekintik mindama tájak őslakóit, amelyekhez csak eljuthatnak; így észak felé Odorszkig terjed hatáskörük, mely város pedig 1500 verszt távolnyira van a nachracsi jurtáktól" stb. Másutt is (VNKGy 0111): „A samán minden harmadik évben sorra járja az egyes falvakat és házakat; a régi pénzeket, régi selyemholmikat, régi rőkabőröket *adó gyanánt* behajtja az istenségnek, (miközben) vogul-osztják földön a Világügyelő-férfiú adóját behajtó samánt ingyenes fogattal hordják". (A Szigva vidékén) Poljakov szerint (u. o.) évenként kétszer, júniusban és tél közepén szedik *Urt-ige* adománygyűjtő emberei az istenségnek szánt fogadalmi holmikat. Minden ellenőrzés nélkül. A Jugra-népeknél nagyobb műveltségű cseremiszek közt a többféle varázsló fölött az álomlátó samán bír legnagyobb tekintéllyel, mely abban is nyilvánul, hogy „az ő utasításai szerint rendezik a legnagyobb áldozóünnepet" (Holmberg, die Rel. der Tscheremissen 193). Ellenben megszervezve bizonyos hierarchikus rendben csak az áldozó papok vannak. „Ha egy áldozó pap meghal, vagy öregség miatt hivataláról lemond, gyakran előbbi segédeinek egyike lép helyébe, aki már egy ideig nála oktatásban részesült és az áldozati szertartások alakalmával alacsonyabb szolgálatokat teljesített. Néha a (fenti) álomlátó (samán) jelöli ki az áldozás papját. (U. o. 113.) Az áldozati tisztségeket nagyobbára önzetlenül töltik be, és a kívülről jövő adományok hovafordításának ellenőrzéséről gondoskodás történik. Egyes vidékeken külön „áldozási alap"-ot kezelnek. Hasonlóan józan a közös áldozatok sora a szintén földmivelő csuvasoknál. A papi tisztt az öregekre hárul, de a tekintélyben nagyot sülyyedt *javósnak* itt is jut még szerep (Mészáros, A. cs. ősvallás eml.). A votják *javósok* (a régi samánok) közt most is vannak képességeik szerint fokozatok: „a *legjobb samán*-nak, akinek több területen legjobb a híre, — írja Wasiljev (Übersicht über die heidn. Gebr., Aberggl. und Rel. d. Votjaken 159.) — joga van 12-szer választani a *lud utiš*-t és *budžim kua utiš*-t (áldozó és imádkozó papi tisztség), vagyis 12-szer a menny vízét (a felülről jövő áldást) leidezni", és nagy befolyása van a népre. „Véleményét a pogány vallás dolgában szentnek és megdönthetetlennek tartják. Különösen az áldozó papok erkölcsreire és a pogányság híveire van hatásköre". Az áldozóhelyeknek és ligetnek, valamint a hozzájuk tartozó tárgyaknak érintetlenül kell maradniok (17. 18. o.). Itt is megvan a közös áldozati pénztár intézménye. De a samánok így is sokszor *javukra* tudják fordítani a nép babonás hitét. Dr. Buch Miksa (Die Wotjaken 1883, Acta Soc. Fenn. XIII : 590) ezt

írja a votjákokról szóló tanulmányában: „Amint az áldozó-helyek sokfélék lehetnek, úgy a papi hierarchia is meg lehetőségesen szövevényes. Az első helyet a *tuno* foglalja el, a varázsló, kit *ustotuno*-nak is neveznek: a legtöbbet tudó varázsló. Ez ugyan rendesen egy furfangos borzsák, és mindig valami tönkrement paraszt, akit azért le is néznek, de mikor szükség van rá, akkor ajándékokkal keresik kegyét. Azonban sajnos igen sűrűn szorulnak rá. Maga ugyan nem hajt végre áldozatokat, nem vezet imádságokat, de mivel egyenes érintkezésben áll az istenekkel, igen nagy befolyást gyakorol az istentisztelet lefolyására. Ő nevezi ki a gurt-kuala őrzőjét, a gurt-kuala-utis-t, bizonytalan (más vidéken örök) időkre, és éppen úgy a főáldozópapokat. Ő határozza meg az erdei áldozásoknál az állat minőségét és színét, melyet az istenségnek fel kell ajánlani, nevezetesen, mikor az áldozat járványok vagy más közös szerencsétlenségek miatt hozandó, és olyankor legtöbbször úgy fordul, hogy az istenség éppen azt a színt és jelzést kívánja, amilyen a *tuno* istállójában leledző állaté, melyért aztán a falu neki tetszés szerinti nagy árt fizet“ stb.¹²

¹² A táblázat és térkép használatához annyit, hogy a fentemlített némely „Kenéz“-féléktől eltekintve, csak azokat a helyneveket jelöltem vastagon, melyeknek ősvallási eredetére nagyobb a valószínűség. Ép úgy ritka kivétellel, kiemeletlenül hagytam azokat a neveket, melyekre a régiségből adat nem kínálkozott. Így a szám redukálódik.

A régiségben Gyula-féle családnév aránylag kevés van, a felsoroltak közt alig fog akadni személynévi eredetű. Különben a mai nyelvészet álláspontjával szemben az a tapasztalatom, hogy a személynévi eredetű fontosabb helynevek aránylag ritkák, ellenben a nemesi nevek legnagyobb része helynévi eredetű, még pedig oly szolgáló módon, hogy a helynevek mindenkor alak- és írásváltozása is kimutatható rajtuk. Az utóbbi században persze igen sok pusztát kapta a **Gyula** nevet; ezek könnyen elkülöníthetők. Jakubovich szerint (MNy 11:387) az első Gyula keresztnév talán éppen gr. Andrássy Gyuláé volt (sz. 1823). A **fa-falva**-, **háza**-, **hida**-telke stb.-féle birtokos viszonyú összetételek egyéb ősvallási eredetű helynevekben is igen gyakoriak. Felvehetők voltak az idevágó **d** szókezdettű helynevek is (a **gy**-**d** hangváltozathoz l. Melich MNy 19:109), hiszen a turócmezei **Gyulafalvából** is, mely csak a 13-ik században keletkezett: **Dulice** lett. Ki kell még emelni a Szolnok Dob. megyei **Gyula-szeg**-nek **Csulaszeg** változatát, mi lehetővé tette a Hunyad megyei **Csula** felvételét is. Két-három **g**-kezdettű helynevet nem emeltem ki, holott a zalamegyei „**Kebelkuth-Gulach** (Cs. 1403) ősvallási környezetű. (**gy**-**g** hangvált. a szó elején **genge**, **gentel** stb. l. Wichmann MNy 4:303).

A táblázatban előforduló rövidítések: Pesty kéz. gy.: Pesty F. kéziratí Helynévgyűjteménye (Múz. Kt.); Okl. Sz.: Oklevél Szótár; Ritter g. L.: geogr. Lexikon; Jerney MNy K.: Magyar Nyelvkincsek 1854; L. v. Lip.: Lipszky: Repertorium 1808; MRVR: Ortway T.: Magyarország. régi vízrajza; M. Mon.: Megyei Monografiák (Borovszky); Cs.: Csánky MÓ. Tört. földr. a Hunyadiak korában; MNy: Magyar Nyelv; R. L.: Révai Lex.; HNT.: Helységnévtár 1898.; Seb. R. É.: Regös-Énekek 1902.

A Gyula- és Kanizsa-féle helynevek:

- Abauj-Torna m.:
 Gyulatelke (Csánki 1: 211,
 1352 Keniz al. nom. Gy.).
 A. Fehér m.:
 Gyulafehérvár.
 Arad m.:
 Gyulica (Cs. Gyulató 1: 763
 Váradia tart. 1479).
 Gyula-Varsánd (Cs. Gy.-Var-
 sány).
 Csul (Lipszky, R. Lex Alcsil).
 Árva m.:
 Bács Bodrog m.:
 Cs. 2: 700 Gyula (1409, ma
 Csonoplya).
 Baranya m.:
 Gyula (Cs. 1296. Jula. 1356.
 Gula stb.; Pesty kézirati
 Hngy 1864: hajdan város, ak-
 kor 12 ház.
 Gyulakuta (Jerney MNYK.
 határút Gulakuta, Julakuta
 1359).
 Gyaláni csárda (Pesti F. kéz-
 irati Hngy, Bicsérd köz).
 Cs. Gyulafalva 1478, (Lip:
 Gyuláncz praed. azonos?).
 Gyulavég (Seb. R. É. 310.
 Sásd; Pesty Kéz. Hngy. „Van
 e község hat.-ban egy kis er-
 dő: Kerék mező alja”).
 Bars m.:
 Békés m.:
 Gyula.
 Gyulamező (Sámson m.).
 Gyulavári.
 Belovár-Kőrös m.:
 Bereg m.:
 ? Gulács.
 Bihar m.:
 Keniz (ma Nagy-Kis-Ki-
 nyizs, l. Gyulatelke).
 ? K é n e z s d.
 Knyazsa (Lip: s. Knéza).
 Ó-Kanizsa (An. Kenesna, 1226
 Knesa halastó).
 Kanizsa (Pesti F. kézirati
 Hngy: dülönév Dárdán, L.
 Weidlein MNY 32: 28).
 Zsitva-Kenéz (1332—37. Ke-
 naseti, 1486 Kenesich, Lip
 MNY 23: 49. Melich, tótul
 Knyežice, vulgo Knyazice, magy.
 Knyežsic).
 Kaniška Iva (Iva: 'rekettye-
 fűz, kenderfűz').
 Kenezpataka/(Knesnicka aqua,
 Kenezicha Ortway MOVR,
 1259).

- Gyalány (Cs.-ban nincs).
Gyulafalva (Lip: vel Csulya-falva, val. Csulyes).
- Csanád m.:
 Csongrád m.:
 Gyoja vel **Gyolya** praed.
 Lip.
- Fejér m.:
 Cs. Gyula-Örs (1374 Poss.
 Gyula-Vrs, a mai Örsi p.).
- Gömör m.:
 D u l h á z a (Cs. nincs).
- Győr m.:
 Kenez („in ponte K. super Rabca“. Okl. Sz. 1208/1359).
- Hajdu m.:
 Gyulahalom p.
 Gyulai Hegyes (Debrecen).
- Heves m.:
 Gyalú (L. praed.).
- Háromszék m.:
 Gyulafalva.
 Gyulabük. Lip.
- Hunyad m.:
 Gyalakuta (Cs. Gyulakutfal-
 va 1516, Gealakutha 1484,
 Gywlakwtha 1485, L. Boz-
 Bós-Gyulakuta, ma Geala-
 kutha, Zselekuta).
 Kis és N. Csula (Cs. 1426
 Chwla stb.).
 Gyalu-Mare (Dalumare, Dal-
 mar Cs. 1484, Dalwmar 1516,
 Dalmárfalva).
 Gyalmár (Cs. 1291 Galmár,
 1334 Gyalmár, 1516 Galmar).
 Gyalár (Cs. nincs).
- Jász N. K. Szolnok m.:
 Gyalu (Cs. 1:669, 1483, 1498,
 ma p.).
- Kolozs m.:
 Gyalu (Cs. 1263 Golou, 1282
 villa Gylo. 1298 Gyolo, R. L.
 Gelou, Zsileu).
 Csula (L. val, hung. Incel).
 Kolozs-Gyula (Cs. nincs).
 Gyálu vii (Cs. nincs).
- Kenéz** p. Homorog m. (Cs.
 1393 Kenys, 1421 Kenes, 1406
 Kényes-Homorog).
Ér-Kenéz.
Kenez (Okl. Sz. 473 Sztáray
 Okl. 253, 1427).
- Kanázvár** (Lip. Rudera).

- Gyulatelke (Cs. nincs).
 Gyulaboti (Cs. nincs).
- Komárom m.:
 Gyalla (L. Ó, Uj Gyálla, Cs. 1357 Gylla, 1495 Galya, 1498 Gyala).
 ? Gvyllu halas (Ortvay MOVR Keszegfalva m.).
- Kis Küküllő m.:
 Gyulás (Cs. Gyulastelke 1413, 1523 Ghywlos).
- Krassó-Szörény m.:
 ? Duleo (Cs. nincs).
 Cs. Gyalmar (Cs. 1323 Galmár, 1400 Gialmar).
- Lika-Krbava m.:
 H. N. T. 1898 Kinisi-Kincses (Cs. 1424 Kencs, 1439 Kynceheth, Kynches).
 Kanizsa (Tergova m., Ritter G. L. tévesen Kanicsa).
- Máramaros m.:
 Gyulafalva (Cs. 1335 Gywlahaza, 1445 Gywlafalwa, Lip. val: Gyulesti).
 Dulfalva (Dulovo, Cs. Dulywan a. nom. Dulfalw 1485).
 Gyalu-Igovi (Cs. nincs).
 Gyálumori (Cs. nincs)].
- Maros Torda m.:
 Gyalakuta (R. L. Gyulakuta, Cs. 1467 Kwch 1473 Kwth).
- Modrus-Fiume:
 Cs. Knezeg (1319 Szászr. d. ma: Kincses).
 Knež-Gorica (Károlyvá-sos).
 Kneževic-Kosa (Károlyv. dk.).
 Kneževiči p. (Generalski Stol).
 Kneževici p. (Plaški).
 Kneše potok (Ortvay MOVR, Klokoč).
- Pest m.:
 Gyála (Csepel sz.).
 Gyál p. (Cs. Gyulan, Galan, Gyal 1323, Soroksár m.).
 Gyál (p. A. Némédi).
- Pozsega m.:
 Kaniža (Brod).
 Kenezpatak (Ortvay MOVR.).

Pozsony m.:

Sáros m.:

Somogy m.:

Gyallud p. (Cs. 1351 Gelawd, 1478 Gyalod, 133—37 Golad).

Gyulavár (Sámson m. Cs. nincs).

Kis Gyalán (Cs. Gylan 1250, Galan 1329, Lip. Gyalány).

Sopron m.:

Gyalóka (Cs. 1308 Gyoloka), Cs. Gyula (1265, 1478 Leps-pach).

Szabolcs m.:

Gyulaháza (Cs. 1430).

Gyulaj (Cs. 1332—7 Gulay).

Gyulavölgye (p. Gyulayval együtt).

Gyalap (Cs. nincs).

Szatmár m.:

Csula (Lip. val. D. Kővári-ensis).

Szepes m.:

Szerém m.:

Szilágy m.:

Gywlakwtha (1470 Cs. I. 556).

Szolnok-Doboka m.:

Gyulaszeg (Csulaszeg, Megyei térkép 1888 Csula).

Kenezkuta puteus (ibid; Okl. Sz. 473, 1232—48, Puteus qui voc. Kenezkutha).

Knežci (Cs. 11:390 Kne-syewcz 1471, Knesewc 1444).

Na Kaniži, malom (Pesty F. Kéz. H. Lévárd).

Cs. Kenyz (1408).

Kanizsaberek (Cs. nincs).

Kenész p. (Cs. Kenez 1443, Fényesnél Kenese, kadamutnál).

Kenészhegy (Karád, Cs. nincs).

Henész p. (Cs. Heniz, Henydz 1935 stb.).

Cserepes-Kenéz (Cs. 1435 Kenes).

Takta-Kenéz (Cs. 1352 Kenez).

Ó-Kenéz (p. Dvorzsák MOHN 1886 Ortway MOVR).

?Kenézlő (Cs. 1332—7. 1440 Keleznew).

Kenesna (Kenesa, Knesa rivus 1213, Ortway MOVR A Tisza mellékvíze).

Kenéz (p. Cs. nincs).

Gnézda (népetimol., Kniesen Cs. 1282 Gnezna, 1344 Genydz, 1408 Knysna, 1412 Gnysna; a „Knysna“ alakhoz v. ö. Ó-Kanizsa Anon: „Kenesna“ és a Szab. m. Kenesna, lengy. Knyśná (wies) 'fürstliches Dorf, Gut', Genydz < Kenézd).

Kenéz (Cs. 1308).

Temes m.:

Gyula (Cs. II: 1448).

Gyalu (p. Cs. nincs).

Tolna m.:

Gyula-Jovánca (Cs. 1357 Gulay, 1455 Gywlay).

Torontál m.:

Gyála (M. Mon: régen N. Gyála. 1557-ben lakóai még mind magyarok voltak, töle $\frac{1}{4}$ órányira faluhely: hajdan Kis-Gyála, a templomrom környéke ma is Mala-Gyála. Lip. Gyállá h. Gyála rasc.).

Ugocsa m.:

Gyula (Cs. Gula, Gywla 1430 Lip. val Zsula).

Ung m.:

Varasd m.

Vas m.:

Gyula-Gencs (Cs. II: 149, Gywla-Gench 1430, ma:

Gencs).

? Ghulhach (Cs. 1526, Káld m., ma: egy rét őrzi emlékét).

Veszprém m.:

Gyula p. (Fényes MOGSZ).

Zala m.:

Gyulafalva (Cs. 1456 N. Kanizsa vidék).

Gyulagyep (p. Cs. nincs).

Gulács (Cs. Gulach 1349, 1394 anom. Kebelkuth gwlach).

Cs. Dulanch (1347).

Gyulakeszi.¹

Knéz (Cs. I: 698).

Kenez (1421—27).

Knez (1479, 1489; és Cs. II: 13, Okl. Sz. 1473).

Kenéz-rekesze.

Kanacs p. (Cs. 1343 Kanacha).

Török Kanizsa (l. Bács Bodrog m. Ó-Kanizsa).

Monostoros-Kanizsa (Cs. I: 700, ma: Monostor).

Knyahinya (N. Berezna m. Cs. nincs).

Kaniza.

Kneginec.

Kenéz (Cs. Kynih 1217, Kenyz iuxta fl. Gyungus 1284).

Kenese (Cs. 1109 Villa Kensa, 1231 Kenesa, 1297 Kenese).

Nagy-Kanizsa (Cs. 1321 Canisa, 1323 Kanysazyg).

Knesevecz (Dvorzsák 266 Zászágfalu).

Rác-Kanizsa (Cs. 1478 Ráczkanyisa).

Gan(i)csa (Kanica) (Cs. 1398 Ganicza 1411 Utraque Gancha, 1428 Utr. Kanycha, 1481 Utr. Ganycza, ma: Gánicsa v. Gánicsa).

¹ Cs. II: 71, 1082 Kesczew, 1255 Kezew, 1325 Chumkezu, 1400 Chonkezy al. nom. Thapolchakezy, „főleg a rátolti Gyulafiaké volt, akik olykor Csomb-Kesziről vagy Csonkesziről is nevezték magukat. Ez elnevezés a III. Béla korában élt Chump-ról ragadt e falurészre, a veszprémi káptalan egy kiadatlan oklevele szerint“. Valószínűleg fordítva: Chumb

**Stájerországban a Dráva
irányában a zalai határon túl:**

Kanischa Pettau m. (Ritter G.
Lex.-Vorstadt).
Kanischa Marienburgi ker.
Marburg (Ritter u. o.).

Szőrényi bántág:

Giulești (Valcea m. Lükő G.
Ethn. 46:19).
Giula (Lükő ib.).

DR. SIGMUND KALLÓS: Das Rätsel der Regöslieder. IV. Gyulavég,
Faluvég, (Gyula-ende, Dorfende).

Auszug. Im vorigen Aufsätze fanden wir die Kultstätten der heidnischen Ungarn durch die **tanórok's** (am Dorfende der Ansiedelungen) vertreten, und das Sásder Regöslid stellt dieses Dorfende, neben ein „Gyulaende“ hin. Der Unterschied zwischen den beiden Begriffen besteht darin, dass das **Gyula-ende** sich nicht auf die Kultstätten von Einzelsippen bezieht, sondern auf solche von grösseren Einheiten, also von Stämmen und Geschlechtern, mit je einem **Gyula** an der Spitze, der von fast vergötterten, höheren Schamanenfürsten stammend, nebst der kultischen Obrigkeit, freilich auch die politische Leitung an sich zu reißen bestrebt war. Die Zahl dieser Fürsten deckte ungefähr die herkömmlich bekannte Menge der Geschlechter, also 108, und dieselbe Zahl dürfte sich in den im Verzeichnis und der Karte angegebenen Gyula-artigen ON, im ganzen Lande ziemlich verhältnismässig verteilt, beiläufig wiederfinden lassen. Ein eventuelles Plus lässt sich durch manche Umstände erklären, und besonders dadurch, dass nicht nur einige Stämme, sondern wahrscheinlich selbst Geschlechter, anfangs aus strategischen, etwas später auch aus sonstigen Gründen voneinander abgesondert sesshaft gemacht wurden, was freilich auch eine entsprechende Vermehrung von Geschlechtshäuptern zur Folge hatte. Die nach Sippenkultstätten benannten ON aber belaufen sich auf mehrere Tausend.

Die auf den Kult hinweisenden Komposita mit **Or-** müssen demnach auch in Verbindung mit **Gyula-** in ON. zum Vorschein kommen. **Orfő**, **Aroskut**, **Orkuta** ('Brunnen oder Quelle für den Sippenkult'). — **Gyulakuta**; **Ortő** (Flussmündung der Sippenkultstätte) — **Gyulatő**; **Urmező** (umringte oder unumfriedete) Wiese des Sippenkultes) — **Gyulamező**, **Gyulatelke** ('Grundstück'), **Gyulagyep** ('umfriedeter Rasen'); **Orathalma** ('Hügel des Sippenkultes') — **Gyulahalom**, **Gyulai Hegyes** ('höhenartig'), **Gyulavölgy** ('Tal'); **Foloard**, **Foiaratfoka**. (auch **Fokoró**, **Fogaras**: Flussmündungsspitze zu dem Sippenkult') — **Gyulaszeg** (szeg:

neve eredhet a falutól, vö. 1315 „Chubanchmala in territorio ville Kezu“. E **Csobánc**-féléknek gyakori dubletjei a **Chumb**-féle helynevek (vö. Czobor-Szt-Mihály — Zombor Cs. II:198) és ősvallási eredetűek, mint a **Gyula**-félék. Itt is mint fent, **Gyula-Örs**-ben, dublettel van dolgunk: **Gyula** és **Csobánc** (ez utóbbiról másutt). Gyulakeszi a Gyulafiak ősi fészke, és a családnév egyértelmű a helynévvel, innen a későbbi csonkeszi előnév is. A „Gyulay“ családnévek helynévi eredetűek, Gyula keresztnév nem volt. — A Gyulafi név ellenben hagyomány és olyan képzés, mint a R. É.-ben „szarvas, csodafiú < csabafiú; I. V. Sz. II: 234; vö. jobbágyfiu.

S. Sprgesch. Wb. 'cuneus C. Keil'); — Ferner Urtova, Arostow, Ortó, Fokarastova (tó: Teich) u. s. f.

Dublette, wo die „Sippenkultstätte am Dorfende“, mit dem grösser angelegten „Gyula-ende“ zusammenfallen, sind Gyula-Örs (< Örös-oros) 'mit Zauberstätte versehen', also eigentlich „Gyula mit Zauberstätte“, — und Gyula-Varsánd, wo das letztere Glied, die slavische Benennung des obigen Örs vertritt (vraženja, kr. vračanje 'Zauber', ung. varázs, aus vraž).

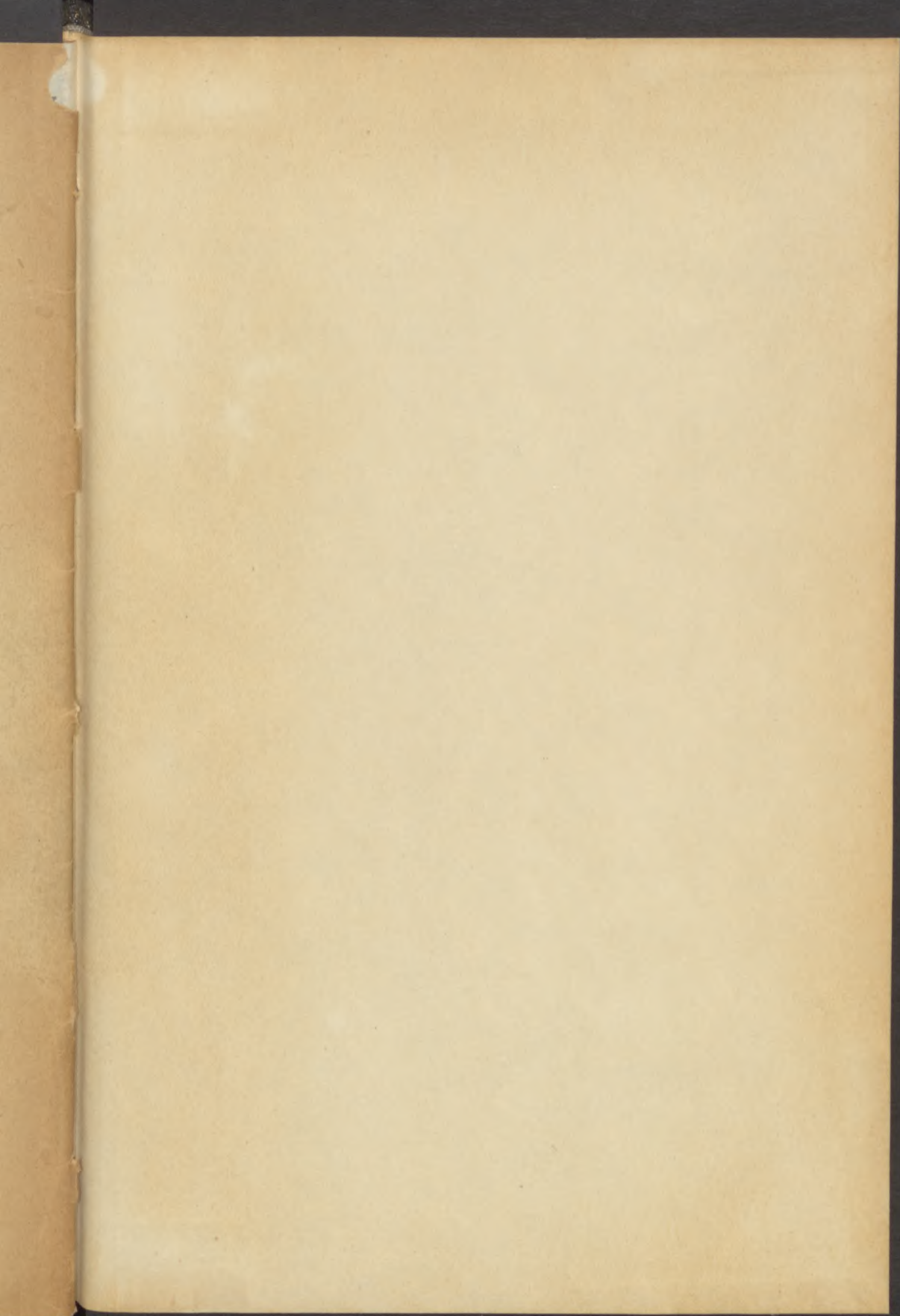
Freilich waren die ON-Formen dem Lautwandel mehr ausgesetzt, als der PN: Gyula, und wir finden geschichtlich aus „Gyula“ nachweisbare Formen, wie Gyala, Gyalla, Gyála, Dula, Csula, usw., insgesamt ungefähr 80 (vgl. das Register und die Karte). Andere 58 Knez und Kanizsa-Formen für solche Kultstättenbenennungen, lassen sich ahnen, besonders aus einer Dublette ausgehend: (Csánki Gesch. Geogr. 1:211, 1352) Keniz al. nom. Gyulatelke (Kom. Abauj). Auch hier sind bedeutungsvolle Komposita zu nennen: Kanizsaberek, Kom. Somogy (Hain.); Kaniža-Iva (Kom. Belovár-Körös, kr. 'Bachweide'), Kenez-pataka (ib. u. Kom. Pozsega), Knesapatak (Kom. Szabolcs), Knesepotok (Kom. Modrus-Fiume, 'Bach des...'); Kenészhegy (Kom. Somogy) und Knež-Gorica (Kom. Modrus-Fiume, hegy 'Berg', gorica kr. 'kleiner Berg'), Kenezkuta (Kom. Pozsega, 'Quelle, Brunnen des...').

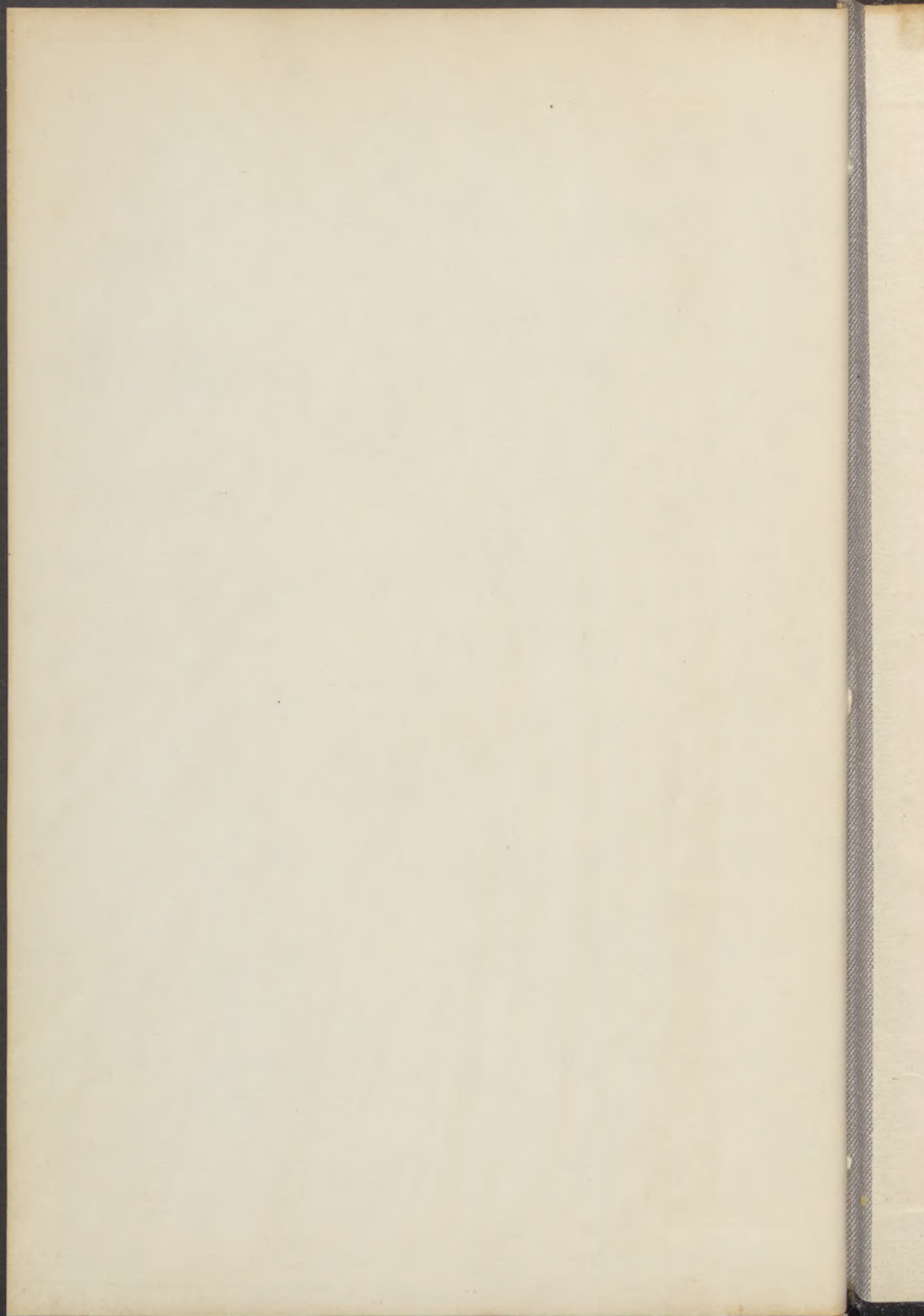
Den Kenner der ung. Siedlungsgeschichte wird es nicht wundernehmen, dass sich selbst in den südlichsten Teilen Kroatiens und auch in der Steiermark (Kanischa: Pettau, Marburg) Spuren heidnisch-ungarischen Kultwesens nachweisen lassen, und besonders Kanizsa- oder Kenez-Formen deuten noch ganz klar auf den ungarischen Gebrauch des slavischen Wortes hin (weil der Vocal in der slavischen Anlautsilbe eine ausdrücklich magyarisches-phonetische Eigenheit vorstellt). Unlängst hat G. Lükő (Ethnogr. XLVI:96) in dem früheren Banate Szörény (Walachei) eine Menge altung. ON. nachgewiesen, von denen sich mehrere als kultischen Ursprunges ergeben werden. In das Register und die Karte konnten daher bereits Giulești und Giula aufgenommen werden. Wird sich alldies, und noch so manches aus der ung. Heidenzeit, bewähren können, dann wird wohl einiges um die 10. und 11. Jahrhundertswende noch unklar Gebliebenes umgelernt werden dürfen. Die Stämme haben nach Árpáds Tod ihre Bewegungsfreiheit unter der Leitung ihrer Gyula's allmählich zurückgewonnen, und die Einheit des Volkes war auf die Dauer hin gefährdet. Inzwischen hat sich schon gleich in den ersten Jahrzehnten nach der Landnahme durch die Vermischung mit Autochthonen das Christentum fast unbemerkt eingebürgert. Gegen dieses kämpften die gyula's, und auch das Fürstenhaus, dies Letztere besonders aus Furcht vor dem deutschen Einfluss.

Durch die Annahme des Christentums hätte aber die Macht der Kleinfürsten-Priester auf einen Schlag zu nichts gemacht werden können, und die Einheit, sowie die Zukunft der Nation gesichert. Um dies zu ermöglichen, und vielleicht auch um die Herrschaft den unschlüssigen Árpáden durch einen gewagten Staatsstreich zu entreissen, bekennt sich der I. Gyula aus Siebenbürgen zum orientalischen Christentum. Dieses hatte aber im ganzen Lande so gut wie gar keine Stützen, und der Versuch scheint gescheitert zu haben. Der kluge, zielbewusste Árpádenfürst Gejese aber, durch diesen Misserfolg belehrt, dachte das Problem für sein eigenes Haus verwerten zu können, heiratete die Tochter dieses mächtigen Gyula: Sarolta, und versuchte zugleich den so begonnenen Plan zur Vernichtung der Einzelfürsten durch die westliche Kirche zu verwirklichen. Da

blieb nun dem II. (siebenbürgischen) Gyula, also Stefans Oheim, kein anderer Weg übrig, als sich wieder auf das zum Verfall verurteilte Heidentum zu stützen, und wurde dem orientalischen Christentum seines Vaters abtrünnig. Hingegen versuchte es Ajtony an der Theisz, (falsch als „letzter gyula“, und noch ärger als „letzter Oberrichter“ bezeichnet), um seine Herrschaft zu retten, wieder einmal mit dem orientalischen Christentum. Er aber und auch die anderen **heidnischen** gyula's, die sich gegen Stefan und die Einheit des Landes auflehnten, wurden besiegt, und die Einheit des Landes auf immer hergestellt. Nur in Siebenbürgen scheint das Heidentum noch einen kurzen Bestand beibehalten zu haben. Daher kommt es, dass die dem Heidentume und ihren „gyula“s getreuen Transdanubiens (die westlichen Székler) als „Flüchtlinge“ ihren Weg nach Siebenbürgen nahmen, worüber in vorhergehenden Teilen gehandelt war.

1971 JUN 26

